

СЛУЖБЕНА

РЕПУБЛИКА

ПРОСВЕТА

910100209
БЕОГРАД
БЕОГРАДСКА ГИМНАЗИЈА
БЕОГРАДСКО 11
11001 БЕОГРАД
СТАРИ Београд

ГОДИНА XLIV – Број 7

БЕОГРАД, 13. ОКТОБАР 1995.

Цена овог броја 3 динара
Годинања претплата 130 динара (аконтација)
Рок за рекламацију 10 дана

15
На основу члана 24. став 1. Закона о средњој школи
(«Службени гласник Републике Србије», број 50/92),
министар просвете доноси

П РА В И Л Н И К

О НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ ЗА СТИЦАЊЕ ОБРАЗОВАЊА ТАЛЕНТОВАНИХ УЧЕНИКА ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОГ СМЕРА У ГИМНАЗИЈИ

Члан 1.

Овим правилником утврђује се наставни план и програм
образовно-васпитног рада талентованих ученика природно-ма-
тематичког смера у гимназији.

Наставни план и програм образовно-васпитног рада од-
штампан је уз овај правилник и чини његов саставни део.

Члан 2.

Наставним планом утврђени су обавезни и факултативни
наставни предмети, седмични и годишњи број часова за сваки

предмет и њихов распоред по разредима и факултативне
ваннаставне активности са годишњим бројем часова или
бројем радних дана за сваку ваннаставну активност и
разред.

Члан 3.

Даном ступања на снагу овог правилника престаје да
важи Правилник о огледном плану и програму образовања у
природно-математичкој струци за образовни профил матема-
тичко-програмерски сарадник четвртог степена стручне спреме
(«Просветни гласник», бр. 2/89, 1/94 и 2/94).

Члан 4.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објав-
љивања у «Просветном гласнику».

Број 611-00-00384/95-01
У Београду, 15. септембра 1995. године

Министар,
проф. др Драгослав Младеновић, с.р.

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
-Schulbuchbibliothek-

99/3517

– неговање лепог, складног и логичног излагања, према нормама књижевног језика;

– оспособљавање за самостално коришћење података и извођење судова и закључака на основу прикладне изворне грађе и историјске литературе, енциклопедија, лексикона итд...

Тиме ученици стичу знања из историје, проширују општу културу, што доприноси њиховом свестраном образовању и васпитању.

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Историја као наука и наставни предмет: историја као процес и наука о прошлости, извори, историја код античких и средњовековних аутора, модерна историографија. (1)

ПРАИСТОРИЈА

Првобитне људске заједнице и оштре карактеристике ролдвоској друштва

Основне одлике друштвено-економских односа у првобитним људским заједницама: зачеци класног раслојавања. Појава племенских савеза. (1+1)

СТАРИ ВЕК

Настанак и развој старих цивилизација.

Друштво и државе старог истока: територијални појам »Стари исток« и географски услови тог подручја. Настанак држава у долинама великих река (Египат и Индија) и особености друштвеног и државног уређења (источњачке деспотије). (2+1)

Друштво и државе старих Грка и Римљана: одлике античког ропства; Атина и Спарта као два типа грчког »полиса«. Хеленизам. Рим светска робовласничка држава (државно уређење – република, принципат и доминат). Друштвени сукоби и политичке борбе у римском друштву. Кризе Римског Царства (холонат, подела царства). Пад Западног Римског Царства као крај старог века. Особности привредног, друштвеног и културног развоја Балканског полуострва у старом веку. (3+1)

Религија и културно наслеђе старих народа: корени верских схватања, обележја источних религија, грчка религија, римска религија, појава хришћанства и његов развој у Римском Царству. Писма источних народа, Грка и Римљана. Достигнућа источњачке и античке филозофије, науке, књижевности и уметности. Утицај античке културе на развој светске културе. (2+1)

СРЕДЊИ ВЕК

Друштво, држава и култура свешта у средњем веку

Велика сеоба народа: варварски народ Европе и њихове државе на територији Западног Римског Царства (привреда, друштво и утицај римског наслеђа). Развој франачке државе до средине IX века. (1)

Настанак феудалних односа у Западној Европи: натурална привреда и организација властелинских поседа (обавезе сељака и њихов правни положај): алодији и сеоске општине, положај црквених поседа и бенефиције. Феудална хијерархија. (1+1)

Зачеци робне привреде у Западној Европи: промене на феудалном поседу; одвајање занатства од пољопривреде и обно-

ва и развој градова. Привреда и уређење градова. Друштвена и политичка улога средњовековних градова. (1)

Државна организација у Западној Европи: основне одлике ранофеудалне државе – краљевски двор и дружине. Сталешка монархија као држава развијеног феудализма на примеру Француске XII-XV века. (1)

Особености развоја друштва и државе у Византији: утицај римског наслеђа, покушај рестаурације Римског Царства (Јустинијан), феудализација, утицај цркве, слабљење Византије, односи према Јужним Словенима и осталим народима Балкана. (1)

Особености развоја исламској друштва и државе: Ислам и стварање арабљанске државе, друштвено и државно уређење Калифата. Односи са Византијом и државама Западне Европе. Распад Калифата и нове муслиманске државе. (1)

Настанак феудалној друштва и државе код Источних и Западног Словена: Русија, Пољска, Чешка. (1+1)

Религија и њен утицај на средњовековни свешта: Хришћанство, ислам и будизам као светске религије. Хришћанска црква у западној Европи – пораст привредне и идејне моћи, улога папства, црквени редови, јереси, крсташки ратови. Црквени раскол 1054. Организација Православне цркве и њена улога. (2+1)

Средњовековна култура: три културна подручја (западно-европско; источноевропско и исламско-арапско) и њихова обележја. Западноевропска култура – каролиншка ренесанса, витешка и градска култура, школе и универзитети, сколастика; уметност, Византијска култура – хеленистичко и римско наслеђе, просвета, уметност, књижевност, историографија, ренесанса палеолога, исламско-арапска култура – утицај хеленистичког наслеђа, наука и филозофија, књижевност и уметност. (2+1)

Југословенски народи и њихови суседи у средњем веку

Досељавање и покрштавање: словенско насељавање Балкана и источних Алпа. Насељавање Мађара и Бугара. Однос према староседеоцима и суседима. Покрштавање из различитих средина. Последице црвених раскола за развој Јужних Словена. (1)

Развој феудалних држава Јужних Словена: ране средњовековне државе Јужних Словена (Жарантанија, хрватска, српске државе – Србија, Дукља, Рашка, Самуилово царство). Јужнословенске државе у позном средњем веку (развијеном феудализму): Србија од XII до XV века, Босна од XII до XV века, Дубровник у средњем веку. (4+2)

Средњовековна култура Јужних Словена и њихових суседа: битна обележја средњовековне културе – њена аутохтоност и страни утицаји. Значајни културно-историјски споменици. (2+1)

Османлијска освајања на Балкану: османлијско-турска освајања и сеобе у XIV и XV веку, Српска деспотовина. Сарадња наших народа и суседа у борби против османлија. Историјске последице османлијских освајања. (1+1)

НОВИ ВЕК

Европа у периоду од XVI до XVIII века

Привредни развој од краја XV до краја XVIII века: географска открића и њихов утицај на европску привреду. Зачеци формирања капиталистичке привреде – мануфактуре, пораст трговине и банкарства. Феудални карактер аграрне привреде. Колонијална освајања европских земаља. (1)

Нове појаве у култури и релијији Западне Европе: хуманизам и ренесанса — нови поглед на друштво и природу; развита уметности и науке. Реформација у Немачкој и сељачки рат, калвинизам, особености реформације у Енглеској и скандинавским земљама. Реформација у Хабзбуршкој Монархији. Противреформација (католичка реакција) у Европи. (2+1)

Свећ у доба индустријске револуције и либералној књижевности

Развој књижевности и привреде, друштва и државе од краја XVIII до средине XIX века: индустријска револуција — историјска условљеност и битна обележја: појава индустријске буржоазије и индустријског пролетаријата; модернизација аграрне производње; промене у саобраћају и трговини; економски либерализам; борба за превласт на светском тржишту. Апсолутна монархија, просвећени апсолутизам. Уставна монархија. (2+1)

Буржоаске револуције и појава нације: идеологија буржоаских револуција. Особености буржоаских револуција у појединим земљама (Холандија, Енглеска, Северна Америка Француска). Друштвени значај буржоаских револуција. Економски, друштвени и културни корени настанка нације. (2+1)

Раднички покрет и социјалистичка мисао: положај радничке класе до средине XIX века. Рана социјалистичка учења Марксово и Енгелсово учење и делатност у радничком покрету. (1)

Обележје културног развоја: битне одлике развоја науке и културе у XVII и XVIII века, природне науке, друштвене науке. Просветитељство, књижевност и уметност. (1+1)

Јужнословенски народи и њихови суседи од XVI до средине XIX века

Јужнословенски народи и њихови суседи под османлијском влашћу и стварање националних држава: особеност положаја појединих земаља под влашћу османлија. Распадање османлијског феудализма. Облици отпора и карактер оружаних устанака. Положај српског народа од XVI до XVIII века. Сеобе, устанци, учешће у ратовима хришћанских сила, Пећка патријаршија и њена улога у историји српског народа. I и II устанака и стварање државе у Србији; стварање државе у Црној Гори. Положај Босне и Херцеговине под турском влашћу. Однос националних покрета наших народа према националним покретима Албанаца, Бугара и Румуна. (5+2)

Јужнословенске земље под влашћу Хабзбурговаца и Млечана: економско заостајање, неразвијеност градова и политичка зависност. Јадранско приморје под влашћу Млечана. Хуманизам и ренесанса у нашим земљама. Сељачки устанци. Реформација и католичка реакција у нашим земљама. Почети капиталистичке производње, однос националних покрета наших народа према националним покретима осталих народа Аустроугарске. (4+2)

Годишња систематизација 6 часова.

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СВЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Даљи развита привреде и друштва: пораст производње крајем XIX и почетком XX века; друга индустријска револуција. Основна обележја капиталистичке привреде крајем XIX и почетком XX века — раст националног богатства у развијеним земљама друштвено раслојавање, буржоаске партије;

промена у развиту радничког покрета. II интернационала. (2+1)

Својна империјалистичка великих сила, међународне кризе и империјалистички ратови. Подела колонија у Азији и Африци и интересне сфере великих сила у полуколонијама и неразвијеним земљама. Привредне и друштвене промене у колонијама и полуколонијама и отпор народа освајачкој политици великих сила. Формирање блокова великих сила, међународне кризе и први империјалистички ратови. (1) Опште одлике културе крајем XIX и почетком XX века. (2+1)

Србија и Црна Гора и њихови суседи у другој половини XIX и почетком XX века

Србија у другој половини XIX и почетком XX века. Друга владавина Милоша и Михаила Обреновића, намесништво и Устав од 1869; ослободилачки ратови 1876–1878. и извојевање независности; проглашење Краљевине, апсолутистичке тежње Милана Обреновића, формирање странака, тимочка буна, српско-бугарски рат, владавина Александра Обреновића; мајски преврат и завођење парламентаризма (Петар I Карађорђевић). Привредни развој крајем XIX и почетком XX века. (2+1)

Црна Гора у другој половини XIX и почетком XX века. Ослободилачки ратови 1876–1878. и добијање независности; апсолутизам кнеза Николе; Устав од 1905. и страначке борбе, проглашење Краљевине. (1)

Словени у Македонији — положај под турском влашћу и ирејензије бугарске епископије. (1+1)

Јужнословенски народи у Аустро-угарској у другој половини XIX и почетком XX века. Привредне и политичке прилике; нагодба и положај потчињених народа: Срби у Угарској — укидање Војводине, Милетићев покрет и црквено-школска аутономија; мађаризација народности. Срби у Војној Крајини Цивилној Хрватској. (1+1)

Раднички покрет у Србији — привредни и друштвени услови за настанак радничког покрета; социјалдемократска партија Србије, социјалдемократске партије и групе у Црној Гори. (1+1)

Балкански ратови. Супротности између балканских држава; Балкански савез; Први балкански рат и победе Србије и Црне Горе; II балкански рат. Историјски значај балканских ратова. (1) Опште одлике националних култура наших народа крајем XIX и почетком XX века. (1+1)

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У РУСИЈИ

Основна обележја Првог светског рата: рат као обрачун великих сила, ток рата, утицај рата на друштвене и привредне промене. Србија и Црна Гора у I светском рату — црнска, колубарска и мојковачка битка; солунски фронт. Рад на стварању југословенске државе, карактер рата и његове последице. Револуционарно расположење у Русији почетком XX века; фебруарска и октобарска револуција у Русији; револуција у Немачкој и Мађарској. (4+2)

СВЕТ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Привредне и друштвене промене у светском капиталистичком систему: привредна обнова и послератна модернизација привреде у развијеним земљама; односи високоразвијених и осталих земаља, велика економска криза и начин њеног решавања. Друштвена превирања, криза грађанске демократије и појава фашизма; раднички покрет (комунистички, социјалдемократски и др.), појава, успон и ширење фашизма; отпор фашизму (револуција у Шпанији и политика народног фронта). (2+1)

СССР између два рата. Завршетак грађанског рата, формирање СССР-а, индустријски преображај, социјалне и културне промене, колективизација пољопривреде, политичке борбе и Стаљинов режим. (1)

Антиколонијални и национално-ослободилачки покрети. Револуција у Кини (главне фазе и обележја); економски положај у колонијама и полуколонијама, национални покрети и устанци – Индија. (1 + 1)

Међународни односи. Победничке силе и поражене земље. Друштво народа, утицај велике економске кризе на односе великих сила; прве агресије и формирање блокова фашистичких сила; политика смиривања агресија; заоштравање међународних односа и избијање другог светског рата. (2 + 1)

ЈУГОСЛАВИЈА ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Конституисање краљевине СХС и Видовдански устав: економски и културни развој и проблеми: национално питање; странке и страначке борбе; шестојануарска диктатура и Устав од 1931: спољна политика за време владавине краља Александра, намеснички режим – влада Милана Стојадиновића, стварање бановине Хрватске и влада Цветковић-Мачек; спољна политика Намесничштва. (3 + 2)

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ

Ратне операције, формирање антифашистичке коалиције и покрет отпора: победе фашистичких држава у првој фази рата (1939–1941). Образовање антифашистичке коалиције. Зауствање немачке офанзиве на источном фронту. Прекретнице у рату (Салгинград и Ел Аламеин). Порази фашистичких сила у 1943, 1944. и 1945. години. Ослободилачке борбе и покрети отпора у Европи. Отпор Кине јапанским завојевачима и наставом кинеске револуције. Привредне и политичке прилике у зараћеним и окупираним земљама (разарања и ратни напори). Савезничке конференције на врху, супротности међу савезничким силама. (3 + 2)

НОР И РЕВОЛУЦИЈА У ЈУГОСЛАВИЈИ

25. и 27. март 1941. године; априлски рат и слом Краљевине Југославије, окупација и подела: квислиншки режим и њихове политичке и војне снаге; Усташка Независна Држава Хрватска и њена политика геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима; припремање КПУ за устанак и оружани устанци народа Југославије; политика краљевске емигрантске владе и покрет Драже Михајловића, НОР крајем 1941. године – Ужичка Република и стварање пролетерских бригада; НОР у 1942. години – тзв. лева скретања у НОБ. Фочански период, велики марш, Козара; стварање народне власти и Прво заседање АВНОЈ-а; НОР 1943. године – битке на Неретви и Сутјесци, успон НОП-а после капитулације Италије, II заседање АВНОЈ-а; НОР у 1944. години – десант на Дрвар, ослобођење источних делова Југославије; Јужна Србија као стално устаничко подручје 1941–44; завршне борбе за ослобођење Југославије. Карактер НОР-а и револуције и допринос народа Југославије борби против фашизма. (7 + 3)

ТЕНДЕНЦИЈЕ РАЗВОЈА ПОСЛЕРАТНОГ СВЕТА

Општи карактеристичке развоја света после Другој светској рата. Економске и социјалне последице рата, проблеми обнове ратом опустошене привреде, питања закључивања мира са побеђеним земљама. Промена односа снага међу великим силама, заоштравање односа СССР–САД и хладни рат. Стварање блокова. Улога ОУН у очувању мира, распадање колонијалних система и улога покрета несврстаних савременика криза и промене у државама реалног социјализма и побољшање међународних односа. (3 + 2)

ЈУГОСЛАВИЈА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Коначно конституисање Југославије – Треће заседање АВНОЈ-а, проглашење Републике и Устав од 1946.; аграрна реформа и национализација, обнова привреде, први петогодишњи план. Спољна политика Југославије до 1948. Резолуција Информбироа и отпор Југославије СССР-у и његовим савезницима, репресија према присталицама Информбироа и другим противницима. Покушај колективизације пољопривреде и напуштање репресивне политике према сељаштву. Завођење самоуправљања и привредни успон. Покушај привредне реформе на тржишним принципима. Југословенска политика несврстанисти и однос према европским интеграцијама. Унутрашња превирања и појаве национализма; договорна економија и дезинтеграција Југославије. Дезинтеграција Србије по Уставу од 1974. Аутономаштво у Војводини и албански сепаратизам на Косову и Метохији, савремена општа криза југословенског друштва и мере за њено превазилажење; успостављање државности Србије. (4 + 2) Почетак распада СФР Југославије.

Годишња систематизација градива 2 часа.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

1. Уводне напомене

Програми историје за Математичку гимназију разликују се од програма историје за гимназију у концепцији и структури садржаја. Пошто је број часова историје у овој школи знатно мањи од онога у гимназији, програмски садржаји су прилагођени фонду часова, тј. да ученици прошире и продубе раније стечена знања и стичу навику да се користе литературом и другом историјском грађом у циљу научног бављења и изучавања одређених области из историје.

Ученици Математичке гимназије стекли су у основној школи, хронолошко-систематским редоследом, основна знања из историје, што им омогућава да изучавају садржаје историје на вишем нивоу, тј. да дубље понире у смисао историјских збивања, појава и процеса. Стога се програм историје у Математичкој гимназији темељи на тематско-проблемском приступу садржајима историје, што захтева упознавање битних историјских процеса, као и учовање узрочно-последичне условљености историјских збивања. Историјске информације дате на системски начин, уз знања која су стечена у основној школи, омогућавају дубље сагледавање кључних збивања, што доприноси формирању историјског мишљења код ученика. Тиме се остварује програмско јединство с основном школом, уз уважавање изузетних могућности ученика у усвајању историјских садржаја и њиховој примени.

Програм је конципиран од низа целина које обухватају поједина историјска раздобља уз повезивање основних чинилаца развоја релевантних за одређену епоху и простор, што омогућује научно тумачење историјских појава и процеса.

У настојању да ученици добију што целовитију слику историјског развоја у програму је мање простора дато политичкој историји, а више се пажње посвећује осталим компонентама развоја. Утврђују се релације привредног развоја и интеграцијски чиниоци, као и међународно повезивање и утицаји у различитим епохама. Посебна пажња се поклања коришћењу литературе и историјских извора.

2. Методе и средства у настави историје

Реализација садржаја програма много зависи од правилног избора наставних метода. Ако се узме у обзир да је велики број наставних јединица тако формулисана да захтева историјску синтезу, постоји реална опасност од вербализма ако наставних монолошку методу као основну не комбинује са осталим методама, а посебно са следећим:

– методом демонстрације, при чему треба користити доста богат избор аутентичног илустративног материјала – слика, дијафилмова, дијапозитива итд.;

– методом коришћења текста, посебно у оним темама које предвиђају конкретно историјско излагање проблема.

Коришћење изворних текстова је необично важно у настави историје из следећег разлога:

– кроз изворни текст најбоље се осећа специфичност историјског проблема и њиме се историјски феномен може најбоље илустровати;

– ученици, коришћењем изворног текста, упознају елементарне проблеме научног истраживања и историјске научне критике.

У коришћењу текста треба узимати у обзир све резултате методике наставе историје и стваралачки их примењивати.

Веома је важно напоменути да треба стално користити историјску карту, јер њена адекватна употреба олакшава темељно савлађивање градива историје.

Истицање поменутих метода не значи да остале треба запоставити. Наставник треба свакој наставној јединици да приступа као специфичном образовном и дидактичком проблему, тражећи одговарајуће методе, стваралачки их примењујући и савесно се припремајући за сваки наставни час.

Као и за сваку, тако и за наставу историје веома је значајно да ли се наставна средства која школа поседује рационално користе. Наставник историје треба да буде равноправни корисник техничких наставних средстава која се користе и у настави других предмета: дијапројектора, кинопројектора, епидијаскопа, епископа, графоскопа, магнетофона, грамофона, радио-пријемника, телевизијских пријемника итд. Та техничка наставна средства треба користити у договору са осталим наставницима у складу са садржином одређеног наставног градива и њему адекватних наставних метода. За ефикасно коришћење тих наставних средстава у настави историје потребан је кабинет за наставу историје или бар одговарајући услови у просторији у којој се изводи настава. Потребно је да наставник влада техником коришћења ових наставних средстава, ако и да се ученици оспособе да њиме рукују.

У настави историје треба што чешће користити, било директно, било преко поменутих техничких средстава, следећа наставна средства:

– историјске карте (зидне, из атласа, уџбеника и друге литературе);

– илустрације (слике, дијафилмови, дијапозитиви, схеме, графикони, макете);

– музејске експонате;

– културно историјске споменике (на лицу места);

– архивски материјал.

Наставник је дужан да овлада методиком коришћења свих наставних средстава, да са ученицима рационално користи ова средства, чува их, прикупља и израђује нова. Сталном и планском употребом наставних средстава, наставник ће унапређивати наставу историје.

3. Корелација наставе историје са наставом сродних предмета

Настава историје као саставни део наставе у Математичкој гимназији треба да са свим осталим облицима образовно-васпитног рада допринесе формирању ученика у развијену личност оспособљену за даље образовање. Да би што потпуније остварила своје задатке, настава историје треба да обезбеди корелацију бар са сродним предметима, као што су: филозофија, социологија, географија и матерњи језик са књижевношћу и устав и грађанска права. Но, како сваки од поменутих предмета има своју особиту структуру, корелација се не може обезбедити временски. Корелација у програму је извршена на тај начин што је избегнуто понављање исте или сродне материје у сродним предметима. У самом процесу наставе наставници могу обезбедити корелацију сродних предмета заједничким консултовањем о сродној материји или њеном заједничком обрадом у оквиру слободних активности, школских екскурзија и сл.

4. Образовни стандарди

У програму историје, испред садржаја за сваки разред наведено је у оперативним задацима којим битним знањима, умењима (вештинама) и навикама треба да овладају ученици одређеног разреда. Усвајање тих знања, умења и навика на нивоу репродукције може се сматрати образовним стандардом, односно минимумом којим треба да овлада сваки ученик који заврши одређени разред. Наставник, дакле, треба да стално има у виду васпитно-образовне методе које прописују оперативни задаци за сваки разред како би реализовао захтеве одређеног разреда.

Полазећи од општих и оперативних задатака наставе историје, сваки ученик на крају школовања треба да на нивоу разумевања и репродукције савлада из предмета историје следеће:

а) Знања:

Сваки ученик треба да усвоји:

– историјску и социолошку поделу (периодизацију) прихваћену у историјској науци;

– најбитније карактеристике друштвених поредака и основних фаза у њиховом развоју;

– основне карактеристике типова и облика државе у свим историјским периодима;

– најбитније чињенице о догађајима, појавама и процесима које програм предвиђа из економике, друштвене, политичке и културне компоненте историјског развоја света уопште и наших народа и народности посебно;

– кључне хронолошке податке (век, деценије, а изузетно и годину) о најзначајнијим догађајима, појавама и процесима како из опште тако и историје народа СР Југославије.

– најосновније историјске појмове, и то како опште историјске појмове (роб, робовласник, кмет, феудалац, буржоазија, буржоаска демократија, најамни рад итд.), тако и посебне историјске појмове (патрициј, плебејац, султан, јањичар, совјет, војвода итд.) које програм предвиђа, а налазе се у уџбеницима;

– основне социолошке појмове (нпр. друштвени поредак, држава, култура, идеологија итд.);

– основне историјско-географске промене у свим периодима, уз разумевање значаја простора као фактора историјског развоја.

б) Умења (вештине) и навике:

– самостално коришћење уџбеника историје, атласа и историјских читанки;

– самостално коришћење текстова историјског садржаја из научно-популарне литературе и историјске белетристике;

– самостално коришћење историјских илустрација;

– самостално коришћење историјских карата, таблица и графикаона;

– самостално прављење избора са подацима из научно-популарне литературе;

– коришћење историјских података из енциклопедија и лексикона;

– самостално посматрање музејских експоната и споменика историјског карактера итд.

Усвајањем овог минимума знања, умења и навика из историје, сматра се да су ученици испунили захтеве образовног стандарда за овај предмет. Зато наставник историје у свом васпитно-образовном раду треба да има стално у виду ове основне захтеве.

5. Праћење и вредновање рада ученика у настави историје

Праћење и вредновање рада ученика имају увек подстицајни карактер јер мотивишу за темељан и систематски рад. Као у другим предметима у настави историје наставник вреднује: усмене одговоре, писане радове, текстове, као и све активности које ченик предузима у циљу усвајања знања, умења и навика.

Вредновање знања у настави историје подразумева вредновање обе његове компоненте: обима (квантитет) и нивоа

(квалитет). Вредновање обима знања је лакши део посла. Њиме се утврђује колико је чињеница и појмова ченик усвојио у односу на укупно градиво историје које је предвиђено програмом за одговарајући разред. Вредновање квалитета знања утврђује се степеном усвојености програма садржаја на неком од следећих нивоа: а) препознавање и репродукција градива; б) разумевање научног (схватање значаја појмова и чињеница, издвајање битног од небитног, објашњавање дефиниција, повезивање чињеница итд.); в) критички однос према научном и г) стваралачки однос према научном, који се огледа у самосталном проналажењу примера, чињеница итд.

У вредновању ма ког од наведених нивоа знања у настави историје наставник мора узети у обзир ове важне елементе:

– познавање историјских чињеница као битних одредница историјског догађаја, појава или процеса у њиховој логичкој и историјској повезаности;

– повезивање хронологије битне за временско одређивање догађаја, појаве или процеса с циљем схватања улоге историјског времена у друштвеном развоју;

– познавање елемената историјске географије неопходних за локализовање историјског догађаја, појаве или процеса са циљем схватања улоге историјског простора у историјском развоју;

– познавање историјских и социолошких појмова и категорија, њихову одговарајућу употребу и њихово повезивање у систем који омогућава развој историјског мишљења код ученика;

– разумевање узрочно-последњичних веза.

8. ГЕОГРАФИЈА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе географије у гимназији је да ученик стекне нова и продубљена знања, умења и навике из физичке друштвене и националне географије – Југославије и Србије (појмови, законитост развоја и територијалног распореда географских објеката, појава и процеса) неопходна за научно савремене светске и југословенске стварности и развој патриотизма.

Задачи наставе географије су да ученик:

– упозна предмет и методе проучавања природно-географских и друштвено-географских објеката, појава и процеса и њихово деловање на својства географске средине;

– уочава и схвата корелативне односе између географије и других природних и друштвених наука;

– стиче глобалне представе о физичко-географским карактеристикама земље;

– схвата и разуме закономерни развој географске средине као резултат деловања природних појава, процеса и човека;

– упознаје актуелну и комплексну географску стварност савременог света;

– стиче нова знања о својој отаџбини, њеном положају, месту и улози у савременом свету;

– стиче нова знања о природи, становништву, насељености и привреди Југославије и Србије;

– васпитава се на стеченим географским знањима у духу припадности недељивом глобалном свету;

– васпитава се у духу љубави према отаџбини и према свему што је лепо и племенито.

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (1)

I. УВОД У ФИЗИЧКУ ГЕОГРАФИЈУ (1)

1. Физичка географија: предмет, подела и задатак проучавања. Везе са сродним наукама.

II. ОПШТЕ ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ ЗЕМЉЕ (3)

1. Земља у космосу: савремене хипотезе о постанку Земље и Сунчевог система.

2. Географске последице Земљиног облика и њених кретања: последице ротације и револуције.

III. УНУТРАШЊА ГРАЂА ЗЕМЉЕ И ГЕОЛОШКИ РАЗВОЈ ЗЕМЉИНЕ КОРЕ (4)

1. Земљине сфере: унутрашње геосфере: језгро, омотач језгра, земљина кора (литосфера) и њен изглед; спољашње сфере-атмосфера, хидросфера, биосфера.

2. Земљина кора и њен састав – минерална грађа Земљине коре; врсте стена (магматске, седиментне и метаморфне); руде и минерални ресурси.

3. Геолошки развој Земљине коре: кратак преглед по ерама и периодима.

IV. РЕЉЕФ ЗЕМЉИНЕ ПОВРШИНЕ (12)

1. Рељеф литосфере: унутрашње силе (појам); епирогени покрети – постанак континената и океанских басена.

2. Орогени покрети: вертикални и хоризонтални; раседање – стварање громадних планина и котлина; набирање – стварање веначних планина; основни облици рељефа: планине и равнице.

3. Вулкани и земљотреси: елементи и типови вулкана; вулкански облици рељефа; вулканске зоне на земљи; подела земљотреса; јачина земљотреса; земљотреси – најстрашније природне катастрофе; трусне зоне на земљи; труска подручја у Југославији; могућности предвиђања земљотреса.

4. Облици рељефа настали радом спољашњих сила: морфоструктуре – појам спољашњих сила, распадање стена, денудација, акумулација.

5. Речна и крашка ерозија (рад текућих вода): облици рељефа настали радом речне ерозије; типови долина; акумулативни речни облици; површински и крашки облици; подземни крашки облици рељефа; динарски крас.

6. Глацијална и еолска ерозија: ерозивни и акумулативни облици рељефа.

7. Абразија: абразивни облици рељефа; типови морских обала; морски седименти – огромно складиште минералних сировина.

V. АТМОСФЕРА (10)

1. Атмосфера: структура атмосфере и састав ваздуха

2. Климатски елементи: температура, загревање и хлађење ваздуха; мерење температуре ваздуха; термички градијент и температурна инверзија (појмови); географски распоред температуре – изотермне карте.

3. Ваздушни притисак и ветрови: мерење ваздушног притиска, циклони и антициклони; општа циркулација атмосфере; врсте ветрова – планетарни, периодични и локални ветрови;

4. Водена пара у атмосфери и падавине: испаравање и влажност ваздуха; магле и облаци (типови облака); трајање Сунчевог сјаја (инсолација); ниске и високе падавине; мерења падавина; географски распоред падавина на Земљи; изохијентне карте;

5. Време и клима: појам времена; ваздушне масе и фронтови; прогноза времена; нагле промене времена – атмосферске непогоде; основни климатски појасеви и типови климе на Земљи;

6. Човек и клима: утицај људске делатности на промене (загађивање) ваздуха и колебање климата; отопљавање климата («ефекат стаклене баште»), киселе кише, уништавање озонског омотача; узроци и последице; микроклима и клима градова.

VI. ХИДРОСФЕРА (12)

1. Светско море: хоризонтална подела (мора, заливи, мореузи); рељеф дна океанских и морских басена.

2. Физичке и хемијске особине морске воде: температура, провидност, боја, светлудање и сланост (салинитет); лед у мору.

3. Кретање морске воде: таласи, морске струје, плима и осека; систем струја светског мора.

4. Значај мора: море — колевка живота и неисцрпни извор слатке воде и енергије, огроман резервоар хране и најбогатији »рудник« света; саобраћајни значај мора: заштита светског мора.

5. Вода на копну: подземне воде; издани и извори: термо-минералне воде (класификација и значај); коришћење подземних вода и неопходност њихове заштите.

6. Реке и њихове хидролошке карактеристике: основни елементи водотока; речни систем, речни слив и речна мрежа; промене водостаја и протицаја на рекама; речни режими; водне снаге; коришћење и значај водотока; заштита од загађивања.

7. Језера: начин постанка; класификација (подела) језера; живи свет језера; значај језера и њихова заштита; заштита вода наше земље.

8. Лед на копну: снежна граница и стални снег; лавине; постанак ледника и њихови типови; географско распрострањење ледника; значај ледника.

VII. БИОСФЕРА (5)

1. Биљни и животињски свет: утицај природних и друштвених чинилаца на распрострањење биљног и животињског света.

2. Земљиште: основни типови тла; заштита земљишта од ерозије, загађивања, раслањивања, уништавања.

3. Распрострањење биљног и животињског света на Земљи: географски распоред биљних заједница и животињског света (хоризонтално и вертикално); заштита шума и појединих ретких биљних и животињских врста.

VIII. ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСKE ЗАКОНИТОСТИ У ГЕОГРАФСКОМ ОМОТАЧУ (4)

1. Физичко-географски (природно-територијални) комплекс: најкрупнији и најсложенији природно-територијални комплекс на Земљи; зоне хладног, умереног и жарког појаса.

2. Основне физичко-географске законитости у географском омотачу: зоналност, интегралност (јединство), ритмичност (периодичност), кружење материје и енергије; заштита природно-територијалних комплекса.

3. Природна средина и човек: утицај човека на природу; улога природне средине у развоју друштва: природни ресурси Земље (резерве, обнављање, коришћење и заштита).

ДРУШТВЕНА ГЕОГРАФИЈА

I. УВОД У ДРУШТВЕНУ ГЕОГРАФИЈУ (1)

1. Предмет, подела и значај друштвене географије: њено место у систему географских наука; становништво, привреда и насеља; значај друштвене географије.

II. КАРТА И КАРТОГРАФСКИ МЕТОД У ГЕОГРАФИЈИ (4)

1. Математичка основа географске карте: рам и ослоне тачке карте, размер, координатна мрежа и картографске пројекције.

2. Картографски метод у географији и подела карата према размери и садржини: представљање географских садржаја на географским картама (метод рејонирања или боја, и метод тачака); општи картографски метод; топографске и географске карте.

III. СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА (6)

1. Облик и фактори демографског развоја: број становника на Земљи; природни прираштај; миграције (узроци, врсте и последице).

2. Распоред и структуре становништва на Земљи: екумена и анекумена; области велике и мале густине насељености; низије и приморја као главне области људског насељавања; густина насељености и степен развијености привреде; полна, старосна, расна, национална, језичка, економска и културно-образовна структура становништва.

3. Културни и животни стандард становништва: кратак преглед развоја писмености (по континентима), зависност културног и животног стандарда становништва од степена друштвено-економског развитка.

4. Насеља: положај, типови и функције сеоских и градских насеља; урбанизација као светски и друштвено-економски процес; конурбације и мегалополиси (основни типови).

VI. ОСНОВНЕ ПОЛИТИЧКО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ СВЕТА (3)

1. Основни политичко географски садржаји и типови држава: политичко-географски елементи државе — територија, географски положај, друштвено-политичко уређење, главни град, државна граница и међународни економско-политички односи.

2. Политичка карта света: политичко-географска трансформација света; колонијализам и развитак процеса деколонизације; појава неоколонијализма и технолошког колонијализма; нови светски поредак као облик савременог неоколонијализма; нове државе и промене структуре Организације уједињених нација.

V. ОСНОВНЕ ЕКОНОМСКО-ГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ СВЕТСКЕ ПРИВРЕДЕ (5)

1. Светска привреда, међународна подела рада, гранско и територијално повезивање производње: појам светске привреде; условљеност међународне поделе рада разноликошћу природних услова и извора, степеном привредне развијености, специјализација и кооперација у производњи, производно-територијално и гранско повезивање привредних делатности.

2. Индустријализација као друштвено-економски процес и неравномеран развој савременог света: неједнак степен привредног развоја; међународне компаније као носиоци савремених облика колонијализма; привредни развој и опасности од поремећаја равнотеже у географској средини.

3. Нова научно-технолошка револуција и њене последице: битна обележја нове научно-технолошке револуције и трансформације географског пејзажа.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА (2)

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. ПОЛИТИЧКО-ГЕОГРАФСKE, ДЕМОГРАФСKE И ЕКОНОМСКО-ГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА СВЕТА (24)

1. Привредно развијени и неразвијени региони и државе у савременом свету; подела држава према степену друштвено-економске развијености и њихов размештај у свету.

2. Политичко географска подела, становништво и зоне цивилизације Азије: класификација држава према величини територије; друштвено уређење; број становника густина насељености, миграције, расни и национални састав; зоне цивилизације (кinesка, јапанска, индонезијска, индијска, арапска, турска).

3. Економско-географске одлике Азије: природни извори и богатства; карактеристике развоја пољопривреде и индустрије; место, улога и значај Азије у светској привреди; Јапан као носилац економског развоја.

4. Кина: главне економске и географске одлике и улога у светској привреди; економски бум Далеког истока.

5. Политичко-географска подела, становништва и зоне цивилизације Африке: класификација држава према величини територије; друштвено уређење; број становника, густина насељености, миграције, расни и национални састав; зоне цивилизације (стара египатска, зона арапског, француског, шпанског, португалског и енглеског подручја, последице колонизације и апартејда, црначка култура и уметност).

6. Економско-географске одлике Африке: природни извори и богатства; карактеристике развоја пољопривреде и индустрије; место, улога и значај Африке у светској привреди.

7. Политичко-географска подела, становништво и зоне цивилизације Латинске Америке: класификација држава према величини територије; друштвено уређење; број становника, густина насељености, миграције, расни и национални састав; зоне цивилизације (старе цивилизације, зоне шпанско-португалског, британског, француског, холандског и културног утицаја САД-а).

8. Економско-географске одлике Латинске Америке: природни извори и богатства; карактеристике развоја пољопривреде и индустрије; место, улога и значај Латинске Америке у светској привреди.

9. Политичко-географска подела, становништво и зоне цивилизације Англоамерике: класификација држава према величини територије; друштвено уређење; број становника, густина насељености, миграције, расни и национални састав; зоне цивилизације (англоамеричка и франко-канадска).

10. Главне економско-географске карактеристике природних извора, услове и производње САД-а и Канаде; место, улога и значај САД и Канаде у светској привреди и политици.

11. Политичко-географска подела, становништво и економско-географске одлике Аустралије и Океаније: стварање држава; друштвено уређење, карактеристике развоја привреде; место улога и значај Аустралије и Океаније у светској привреди; број становника, густина насељености, природно кретање становништва и миграције; народи Аустралије и Океаније; зоне цивилизације (старе цивилизације у Океанији, Аустралијска и Новозеландска).

12. Политичко-географска подела Европе, становништво и култура европских народа: класификација држава према величини територије; друштвено уређење; број становника, густина насељености, миграције, порекло и етнички састав европског становништва; зоне цивилизације (западноевропска источноевропска).

13. Регионалне економске групације и тржишта: европска унија; интернационални процеси и стварање тржишта у Европи; стварање тржишта у ваневропским просторима, планетарна ера човечанства; карактеристике производње европске уније – географска усмереност (регионална оријентација) извоз и увоз робе и услуга.

14. Политичко-географске промене у источној Европи: распад СССР и стварање нових држава, удруживање у ЗНД, класификација земља источне Европе према величини територије и броју становника.

15. Становништво и култура народа источне Европе: број становника; густина насељености; природни прираштај и миграције; културни утицаји.

16. Русија и Украјина: главне економско-географске карактеристике развоја пољопривреде и индустрије, место, улога и значај у светској привреди и политици.

II. ОСНОВНА ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА И КУЛТУРНИ УТИЦАЈИ НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ И У ЈУГОСЛАВИЈИ (2)

1. Становништво, културне зоне и утицаји на Балканском полуострву: порекло становништва; густина насељености; природни прираштај и миграције; зоне цивилизације (области

патријархалне културе, регионалне и византијске, српске средњовековне, исламске и средњо-европске); Балканско полуострво као раскршће културних утицаја.

2. Србија и Црна Гора као језгро за стварање СРЈ: политичко-географске промене и стварање нових држава на тлу бивше Југославије; српско и црногорско становништво изван граница СРЈ; потреба успостављања сарадње и нових односа између народа и земаља Балканског полуострва; нужност прилагођавања европским и светским путевима развоја.

ГЕОГРАФИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ

I. ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ЈУГОСЛАВИЈЕ (3)

1. Стварање Југославије; географски положај и његов значај; границе и величина: математички, физичко-географски, економско-географски и гео-политички; кошене и водене равнице; проблеми пограничних територија; величина територија.

II. ПРИРОДНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ (8)

1. Основно морфотектонске карактеристике рељефа: низије и висије Југославије; геолошки састав и постанак основних црта рељефа Југославије; Панонски басен, обод Панонског басена и њихове карактеристике; рељеф планинске и јадранске области и њихове карактеристике.

2. Елементи и фактори климе, клима папонске низије, планинске и јадранске области: Елементи и фактори климе; панонско континентална клима и њене карактеристике; умерено континентална клима; планинска клима; жупна клима; јадранско средоземна клима и измењено средоземна клима.

3. Јадранско море, језера и њихов значај: постанак, положај и значај Јадранског мора; постанак, подела и географски размештај језера.

4. Реке: јадрански слив; реке црноморског и егејског слива; хидрографија крашких терена; термоминералне воде.

5. Састав и карактер тла у Југославији и биљни и животињски свет: типови тла; ерозија тла; биљни и животињски свет јадранске, планинске и панонске области.

6. Заштита и унапређење природе: заштита и унапређење елемената природе од загађивања и уништавања; последице претераног загађивања природе.

III. СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА (4)

1. Насељавање наше територије, број становника, природни прираштај, миграције и густина насељености: досељавање Словена у наше крајеве; период од краја I светског рата до данас; број и пораст становништва; популациона политика; природно кретање становништва; миграционе струје; густина насељености.

2. Структура становништва: биолошке структуре; социјално-економске структуре; културно-просветно стање; структура становништва по националности и вероисповести.

3. Насеља: положај, типови и функционална класификација сеоских насеља; градска насеља – положај, типови и функције; савремена урбанизација насеља.

IV. ПРИВРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ (10)

1. Основне карактеристике привреде Југославије: природни и друштвени услови за развој привреде; структура привреде; привредне делатности.

2. Развој и значај пољопривреде, земљорадња, сточарство: природни и друштвени услови за развој пољопривреде; мере за унапређење пољопривреде; гране пољопривреде; структура земљишног фонда, ратарство, воћарство и виноградарство; природни и друштвени услови за развој сточарства; гране сточарства.

3. Шумарство, лов и риболов: шумско богатство и простирање шума; значај шума; заштита и унапређење шума; шуме

као еколошки, природни и здравствени фактор; развој лова и риболова.

4. **Основне карактеристике индустрије Југославије, енергетика и рударство:** природни и друштвени услови развоја; значај индустрије; подела индустрије; значај енергетике; извори енергије, производња и потршња електричне струје, налазиште руде и минерала и њихова експлоатација.

5. **Тешка прерађивачка и лака индустрија:** металургија, метална индустрија, електро индустрија, хемијска индустрија, индустрија грађевинског материјала; прехранбена индустрија, текстилна индустрија, индустрија дувана и индустрија коже, гуме и обуће.

6. **Кошени саобраћај, водени, ваздушни и ПТТ саобраћај и трговина:** утицај природних и друштвених фактора на развој саобраћаја у нашој земљи; железнички саобраћај; друмски саобраћај; поморски саобраћај; речни саобраћај, ваздушни и ПТТ саобраћај; унутрашња и спољна трговина; трговински и платни биланс.

7. **Развој и значај туризма:** природни и друштвени фактори за развој туризма; подела туризма; приморски туризам; услови за развој континенталног туризма; планински туризам; бањски туризам; споменици културе и историјска места као елемент туризма; промет туриста и приходи од туризма.

V. РЕГИОНАЛНЕ ЦЕЛИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ (13)

1. **Црногорско приморје:** положај, величина, простирање и подела; природне одлике и разуђеност обале; културно-историјске особености; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, туристички и културни центри.

2. **Црногорска брда и површи:** положај, величина, простирање и подела; природне особености; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри.

3. **Старовлашка-влашка висија:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри.

4. **Косово и Метохија:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри.

5. **Јужно Поморавље:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри; бање и минерални извори.

6. **Источна Србија:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри.

7. **Шумадија и Поморавље (Западно и Велико):** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри.

8. **Западна Србија:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри.

9. **Војводина:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри.

VI. ЗЕМЉЕ НАСЕЉЕНЕ СРБИМА ВАН ГРАНИЦА СРЈ (7)

1. **Република Српска Крајина:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри; везе са матицом земљом.

2. **Славоија, Барања и Западни Срем:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри; везе са матицом земљом.

3. **Република Српска:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри; везе са матицом земљом.

4. **Источна Херцеговина, Романија и Семберија:** положај, величина, простирање и подела; културно-историјске особености; природне одлике; становништво и насеља; привредне одлике; најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри; везе са матицом земљом.

5. **Српске заједнице у земљама Европе, Америке, Азије и Океаније:** државе у којима живи највише Југословена, њихов живот и рад и везе са матицом земљом.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА (1)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Нови програм наставе географије конципиран је тако да пружа ученицима стицање неопходних знања, умења и навика о природној средини и друштвеној стварности Југославије и савременог света. Истовремено, овај програм омогућава упознавање географских научних дисциплина, као и места, улоге и значаја географије као науке у систему наука. Структуру програма географије у гимназији чине јасно дефинисане наставне теме и наставне јединице. Да би се олакшао рад наставника јасно дефинисане наставне теме и наставне јединице. Да би се олакшао рад наставника у планирању образовно-васпитног рада (годишње и оперативно планирање), а и да би се остварила равномерна реализација програма по разредима и избегле разлике у фонду часова за реализацију појединих наставних тема и наставних тема и наставних јединица. Садржаји програма географије за први и други разред подељени су на наставне теме и за сваку је дат пецизан број часова за обраду градива и број часова за обнављање, утврђивање, вредновање успеха ученика у настави и систематизацију градива. Уз то, свака наставна тема артикулисана је у прецизно формулисане наставне јединице које су нумерисане редним бројевима, и за које су наведени главни садржаји које треба обрадити.

I РАЗРЕД

У првом разреду изучава се физичка географија. Због промена у реализацији програма географије, која се у Математичкој гимназији изучава у првој и другој години, део друштвене географије (првих пет наставних тема) се изучава у овом разреду.

Веома је значајно да приликом реализације програма у овом разреду наставних добро упозна ниво знања из физичке географије са којим ученици долазе из основне школе, како би свој наставни рад прилагодио томе.

Физичка географија

У првом разреду гимназије, у оквиру осам посебних наставних тема, али међусобно тесно повезаних и неодвојивих, дате су основе физичке географије континуирано и систематизовано.

Битни захтеви по наставним темама су следећи:

Најпре треба урадити »Увод у физичку географију«, где се дају основне карактеристике физичке географије као фундаменталне географске дисциплине.

Наставна тема »Опште физичко-географске одлике Земље«, иначе друга по редоследу, обухвата разноврсне географске садржаје (математичка географија, палеогеографија), али и садржаје из других, сродних наука (геологија, астрономија).

Овде ученике треба упознати са положајем Земље у васиони, савременим хипотезама о постанку Земље и Сунчевог система, обликом (утицај двеју врста сила: графитације и центрифугалне силе) и последицама кретања Земље. Свакако, овде треба имати у виду садржаје које су ученици усвојили у основној школи и избегавати њихово понављање.

Трећа наставна тема »Унутрашња грађа Земље и геолошки развој Земљине коре« обухвата тематику унутрашњих геосфера и спољашњих сфера Земље са упознавањем најважнијих метода проучавања Земљине унутрашњости. Уз то, посебна пажња мора да се посвети упознавању Земљине коре, нарочито минералној грађи, стенама и њиховом економском значају. Веома је важно да ученици стекну неопходна знања о геохронологији развика Земљине коре. Сложено градиво о геохронологији развика Земљине коре треба објашњавати коришћењем одговарајућих примера из геолошке и геоморфолошке историје Балканског полуострва и територије наше земље.

Четврта наставна тема »Рељефа Земљине површине« је најобимнија са становишта укупног броја часова за обраду новог градива и укупног фонда часова за њену реализацију. Значај ове проблематике у процесу наставе треба посебно наглашавати због њеног значаја за разумевање карактеристика других географских компоненти, али и због њене образовно-васпитне улоге. Садржаји су тако презентирани у програму да их треба интерпретирати као узрочно последични ред објеката, појава и процеса у географском омотачу. Најпре су дати садржаји о унутрашњим силама, а потом и спољашњим и пратећим појавама и процесима. С обзиром на то да је садржај ове наставне теме у географској литератури веома добро обрађен, постоји реална могућност да се настава оптерећени сувишном фактографијом и дескрипцијом. На овакву констатацију упућују резултати ранијег праћења остваривања програма географије у природно-математичкој струци, где је ова тематика заузимала значајно место. Из тих разлога се, током реализације овог дела програма, треба у потпуности придржавати захтева који су наведени у оквиру сваке наставне јединице.

Пета, »Атмосфера«, шеста »Хидросфера«, и седма, »Биосфера« обухватају проблематику спољашњих сфера Земље и њихове основне карактеристике. У њима су дати веома сложени климатолошки, метеоролошки и биолошки садржаји. Битно је да се, према захтевима програма, укаже на њихове особине, као и поједине појаве, које су од нарочитог значаја за биолошку и економску егзистенцију човека. Спољашње сфере Земље, као, уосталом, и унутрашње сфере, морају се посматрати комплексно, у међусобној зависности и условљености, јер свака зависи од других, и промене у једној изазивају промене у свим другим сферама. Од посебног је значаја да се укаже како се човек понаша у појединим сферама и како је својом радном активносту утицао на њихову промену, али и да је многе њихове делове угрозио својим деловањем. Зато је нужно да се истакне потреба заштите појединих сфера од даљег деградирања (механичког и хемијског) и укаже на потребу предузимања мера ради заштите и унапређивања природних и антропогених творевина географске средине.

Осма наставна тема, »Физичко географске законитости у географском омотачу«, има синтетички карактер. Она је програмирана тако да се њеном обрадом укаже на разноврсност природно-територијалних комплекса Земљине површине, објасне законитости у Земљиним омотачу и видови деловања човека на природу.

Друштвена географија

Садржај и структуру програма чине наставне теме које обухватају друштвено-географске карактеристике савременог света и наше земље, и картографску проблематику.

После »Увода у друштвену географију«, посебну пажњу треба обратити картографској тематици. При обради наставне теме »Карта и картографски метод у географији« треба се

ословити на раније стечена знања из ове области. Најважније је имати у виду да се ова наставна тема не савлађује само на часовима предвиђеним за њу, већ и на свим часовима географије. Наиме, представљање географских објеката, појава и процеса на карти је, на садашњем степену развоја географије, као науке, један од најрационалнијих метода систематизовања и генерализовања објеката, појава и процеса. Географска карта, као апликација картографског образовања постаје значајно средство комуникације у нашој цивилизацији, са широким дијапазоном употребе. Картографска писменост је прека потреба савременог човека, те због тога карта мора бити присутна у образовно-васпитном раду наставника географије на свим типовима часова.

Географија становништва и насеља програмирана је тако да се њеном обрадом укаже на најважније демографске и демогеографске проблеме човечанства. Тежиште обраде треба да буде на основним карактеристикама демографског развоја и мерама које се предузимају у области развоја и размештаја становништва у појединим деловима света и свету као целини, како би се у што краћем року превазишле постојеће неусклађености које прете човечанству.

Садржаји из политичке географије треба да пруже ученицима неопходна знања која ће им помоћи да сагледају основне типове држава у савременом свету и фазе кроз које је текло формирање доношење политичке карте света. Неопходно је да се објасне политичко-географски елементи државе као комплексне и променљиве географске категорије.

У петој наставној теми »Основне економско-географске одлике светске привреде« проучавају се главне карактеристике светске привреде и међународне поделе рада, као и хоризонтални и вертикални начин посматрања привредних активности и грана, индустријализација као савремени друштвено-економски процес и индустрија као фундаментални носилац трансформације географске средине у светским оквирима, неравномерност у развоју производних снага и битна географска обележја нове научно-технолошке револуције. Ова наставна тема је основа за правилно разумевање и тумачење наредне, шесте теме »Политичко географске, демографске и економско географске одлике појединих делова света«.

II РАЗРЕД

Почиње са шестом наставном темом из области друштвене географије, коју треба максимално искористити за васпитно деловање на ученике и развијање духа солидарности са народима који се боре за економску и политичку слободу и за развијање интернационализма код ученика. При томе је најважније да се укаже на политичко-географску поделу, основна популацијска обележја и главне привредно-географске одлике појединих делова света – Азије, Африке, Латинске Америке, САД, Канаде, Аустралије и Океаније, Европе и Русије. Уз то, посебан значај у реализацији програма имају садржаји о регионалним групацијама и тржиштима и интеграционим процесима у Европи.

Наставна тема »Основна демогеографска обележја и културни утицаји на Балканском полуострву и у Југославији« представљају логичан завршетак опште друштвено-географске проблематике савременог света и увод у националну географију. Програмом је предвиђена обрада само основних обележја Балканског полуострва и наше земље, као што су опште одлике становништва, културне зоне и утицаји, положај наше земље са тог становишта на Балкану и шире и односи Југославије са суседним државама.

Географија Југославије

Садржину географије Југославије чине шест наставних тема распоређених тако да свака претходна представља основу за разумевање наредне наставне теме, а све оне заједно чине јединствену целину. То практично значи да у процесу наставе свим деловима програма треба посветити одређену пажњу уважавајући све програмске захтеве.

Наставна тема »Положај, границе и величина Југославије« обухвата комплексне политичко-географске садржаје. Програмом је предвиђена обрада само основних политичко-географских елемената (границе, геополитички положај и погранична подручја). Тежиште при обради треба ставити на кључне ситуације из историје наших граница и њихове географске промене и специфичности. Ови садржаји су веома актуелни и имају огроман, не само образовни, него и васпитни значај, јер треба да омогуће оспособљавање ученика за разумевање и тумачење сложених политичко-географских промена граница и пограничних подручја наше земље.

Тема »Природне карактеристике« се односи на основне морфотектонске карактеристике рељефа, затим климатске, хидрографске, педолошке и биогеографске одлике наше земље, где тежиште треба ставити на обраду оних садржаја са којима се ученици први пут срећу.

Видно место у наставном програму има проблематика демогеографског развоја и насељености Југославије, а у оквиру ње и популациони проблеми Србије. Дакле, ради се о наставном градиву које треба, заједно са сличним садржајима у другом наставном предметима да допринесе не само сагледавању популационих проблема, него и да омогући изграђивање свести код ченика о коезистенцији различитих народа, религија и вера и нужност предузимања одређених друштвено оправданих мера у области обнављања становништва Југославије и Србије.

Четврта наставна тема обухвата привредно-географску проблематику наше земље. При обради ових садржаја треба insistирати да ученици стекну нова знања о фазама о развоју привреде у целини и појединих привредних делатности, као и о природно-географској основи развоја. С обзиром на сложеност ове проблематике тежиште, приликом реализације садржаја програма, треба ставити на најважније карактеристике развоја, територијални размештај и неравномерност у нивоу развијености, а избегавати сувопарно набрајање обиља бројчаних података.

Пета наставна тема, »Регионалне целине Југославије«, обухвата детаљан преглед географских одлика (природних и друштвених) девет регионалних целина у Југославији.

У шестој наставној теми, »Земља насељена Србима ван граница СРЈ«, обрађују се подручја на територији бивше СФРЈ у којима већину становништва чине Срби, као и српске заједнице у земљама Европе, Америке, Аустралије и Океаније.

Програм географије у гимназији треба да уведе ученике у одговарајуће географске дисциплине (геоморфологија, климатологија, хидрологија, економска географија, географија становништва и насеља, политичка географија и друге). С обзиром на то да је уз сваку наставну јединицу наведено који су кључни садржаји и основни појмови које треба обрадити, неопходно је глобално означити која знања, умења и навике ученик треба да стекне на нивоу обавештености, разумевања и примене.

Обавешеност (информисаност) као ниво образовно-васпитних захтева изискује да ученик препозна одређене релевантне показатеље о географским објектима, појавама и процесима, да их опише, наброји и понови у битно неизмењеном облику.

Разумевање, као виши ниво обухвата и претходни ниво. Његове главне карактеристике су: објашњење и анализа географских наставних чињеница и њихово довођење у нове односе и везе.

Примена је највиши квалитет знања у настави географије и означава оспособљеност ученика за одређено уопштавање, самостално закључивање и повезивање усвојених чињеница у систем знања и примену стечених знања у пракси.

Минимум знања, умења и навика којим треба да овлада ученик на крају сваког разреда је следећи:

а) Знања

І разред: предмет, подела и значај физичке географије; положај Земље у васиони; главне одлике унутрашње структу-

ре Земље и законитости геолошког развоја Земљине коре; основне одлике рељефа литосфере; главна обележја атмосфере, хидросфере и биосфере и основни природни појасеви и зоне на Земљиној површини. Предмет, подела и значај друштвене географије; значај карте и њена примена у свакодневном животу; релевантне демографске, економско-географске и политичко-географске карактеристике Земљине површине и појединих континената држава и регија и положај Југославије на Балканском полуострву и у Европи.

ІІ разред: главне политичко-географске одлике границе и граничних подручја Југославије; основне одлике распореда природних услова и извора наше земље; најважније демографске (популациони проблеми) и привредне (пољопривреда, индустрија, саобраћај и трговина) карактеристике и развијеност сарадње Југославије са другим државама и економским групама и тржиштима у свету.

б) Умења и навике

У првом и другом разреду ученик треба да овлада следећим умењима и навикама:

- самосталним коришћењем географске карте, атласа и планова;
- самосталном израдом и коришћењем графикона, блок-дијаграма и илустративних географских цртежа којима се приказују физичко-географски и друштвено-географски објекти, појаве и процеси;
- оријентацијом на карти и у простору;
- самосталним коришћењем уџбеника географије, научно-популарне и научне литературе;
- самосталним коришћењем бројчаних података;
- самосталним коришћењем лексикона и енциклопедија.

Да би се што потпуније остварили циљ и многобројни задаци наставе географије треба обезбедити максималну могућу корелацију са сродним предметима, а нарочито са наставним предметима који су, као и географија, означени као носиоци садржаја у планирању породице и популационој политици (биологија, психологија, филозофија и социологија).

9. ФИЗИКА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе физике јесте да ученици стекну основна знања из физике (појаве, појмови, закони, теоријски модели) и оспособе се за њихову примену, да стекну основу за наставања образовања на вишим школама и факултетима, на којима је физика једна од фундаменталних дисциплина, као и да развијају процес мишљења, повезивања знања и логичког закључивања.

Задаци предмета су да ученици:

- упознају најбитније појмове и законе физике као и најважније теоријске моделе;
- упознају методе физичких истраживања;
- разумеју физичке појаве у природи и свакодневnoj пракси;
- оспособе се за примену физичких метода мерења у свим областима физике;
- оспособе се да решавају физичке задатке и проблеме;
- развијају научни начин мишљења и шире своју радозналост и интересовање;
- упознају основе експерименталног рада и начина презентирања тог рада;
- схвате значај физике за остале природне науке и технику, као и повезаност теоријске физике и математике;
- стекну радне навике;
- оспособе се за самостално коришћење литературе;
- упознају став човека према природи и развијају правilan однос према заштити човекове средине;